

Łukasz Szelaǳ
Uniwersytet Wrocławski

ÉOMER I ÉOWYN – REALIZACJA MOTYWU MŁODEGO HEROSA I JEGO INICJACJI

1. Wstęǳ, problematyka artykułu

Kiedy spojrzymy na wodzów i wojowników tolkienowskiej Wojny o Pierścień, szczególnie jej kluczowej fazy¹, dostrzemy, że większość z nich to doświadczeni, niejednokrotnie wiekowi mężczyźni. Pomijając nawet postaci drugo- i trzecio-planowe (jak Forlong z Lossarnach, Klucznik Húrin, Marszałkowie Rohanu – Grimblod czy Elfhelm) i skupiając się na kluczowych bohaterach, odnajdujemy katalog mężów dojrzałych: Aragorna, w którego włosach widać już pasemka siwizny, mającego dorosłe dzieci Imrahila, doświadczonego strażnika Halbarada, starszego od świata (dosłownie) Gandalfa, wreszcie zaś Théodena i Denethora (z obu synów tego ostatniego jeden nie żyje, drugi zaś w trakcie kluczowych działań przebywa w Domu Uzdrowień). Spośród tego grona ewidentnie wyróżniają się swoją młodością i mniejszym doświadczeniem wojennym², król Rohanu (początkowo Trzeci Marszałek Marchii)

¹ Bitwy na polach Pelennoru i wyprawy Aragorna pod Morannon, zaś z punktu widzenia Rohanu – wydarzenia od walk o brody na Isenie.

² W przypadku Éowyn praktycznie żadnym, Éomer był wojownikiem i dowódcą od pewnego czasu, niemniej jednak nie miał okazji (jak Aragorn, Boromir czy Faramir) brać udziału w tak znaczących wydarzeniach, jak walki o Osgiliath czy atak na Umbar.

Éomer oraz jego siostra Éowyn³. Nie przeszkadza im to jednak w dokonywaniu przynoszących wiekopomną sławę czynów czy w pokonaniu przeciwnika, któremu nikt inny nie jest w stanie stawić czoła. Źródłem takiego ukształtowania obu postaci, ich charakterów i losów jest motyw młodego herosa, obecny w wyrosłej z tradycji oralnej epice, tak bliskiej Tolkienowi. Szczególnie duży wpływ miał na autora *Władcy Pierścieni* wyjątkowo mu drogi *Beowulf*. Można wyraźnie dostrzec bezpośrednie więzi między obojgiem bohaterów omawianych w tym artykule a tytułową postacią staroangielskiego eposu. Badając postaci Éomera i Éowyn, warto jednak przyjrzeć się również, jak jest realizowany ów motyw w innych ważnych dla Tolkiena eposach, szczególnie poematach Homera⁴, z uwzględnieniem tradycji oralnej, w której funkcjonowały. Pomiędzy głównymi bohaterami wszystkich tych opowieści widać znaczące podobieństwa, które łączą ich też z dwójką analizowanych tu postaci Tolkienowskich. Ponadto *Władca Pierścieni* to epos⁵. Słusznym jest więc szukać jego korzeni w innych wielkich eposach.

³ Pozwoliłem sobie zachować, wzorem J. Łozińskiego, oryginalną formę imienia tej postaci. Terminologia jednak nie będzie ujednolicona. Aby nie drażnić odbiorcy terminami, takimi jak Czatownik czy Koniuszy, mającymi co prawda uzasadnienie i w mej opinii lepiej brzmiącymi, pozostanę przy powszechnie uznanych Strażnikach i Marszałkach. Rohan zwany będzie jednak Marchią Jeźdźców, nie Riddermarchią.

⁴ Wybór ten pozwala też ukazać, że omawiane motywy nie są charakterystyczne wyłącznie dla szeroko pojętej tradycji germańskiej, o której wpływie na Tolkiena napisano już wiele, ale sięgają dużo głębiej, do wspólnych korzeni poszczególnych kultur. Korzenie twórczości Tolkiena są doskonale omówione w: SHIPPEY 2001; *idem* 2004; Równie imponujące i szerokie studium odwołujące się nie tylko do germańskich, celtyckich czy fińskich tradycji, ale też szerzej: indoeuropejskich, semickich i ogólnie religioznawstwa: SZYJEWSKI 2004; o *Beowulfie* i Tolkienie poza powyższymi *vide* OLSZAŃSKI 2004; wykaz ważniejszych artykułów dotyczących związków Tolkiena z mitologią skandynawską *vide* LEŚNIEWSKI 2008, 47; o związkach z *Kalevalą* *vide* STOPA-OLSZAŃSKA 2005; o inspiracji *Sagą* o *Völsungach* *vide* LEŚNIAKIEWICZ-DRZYMAŁA 2009.

⁵ Warto powołać się tu na opinię wybitnego polskiego badacza twórczości Tolkiena, Jakuba Lichańskiego: „Tolkien jest twórcą nowego nurtu; on raczej przywrócił nam ponownie epos” (LICHAŃSKI 2003, 20), argumentacja za tą tezę: *ibidem*, 111–126.

Celem niniejszego artykułu jest zatem przedstawienie, w jaki sposób obie tytułowe postaci, zarówno młody król Rohanu, jak i jego siostra, realizują obecny w literaturze epickiej motyw⁶ młodego herosa, który przechodzi w trakcie przedstawianej opowieści swoją inicjację⁷. Osiągnięte zostanie to za pomocą komparatystki literackiej – porównania losów obojga bohaterów z wpisującymi się w schemat młodego herosa postaciami z eposów wyrosłych z tradycji oralnej: *Beowulfa* oraz dzieł Homera. Wykazane zostanie, w jaki sposób Tolkien kreował niniejsze postacie, czerpiąc z doskonale sobie znanych tradycji, zarówno jeśli chodzi o schemat samej historii bohatera, jak i techniki kompozycyjne wykorzystane do jej opowiedzenia.

2. Motyw młodego bohatera, inicjacja heroiczna, śmierć herosa

Postać młodego herosa jest typowym elementem eposu i pełni w nim centralną, kluczową rolę⁸. Zarówno w *Iliadzie*, jak i w innych eposach opiewających czyny dokonywane przez mężów walczących pod Troją, podobnie zresztą jak w kaukaskich eposach sławiących Nartów czy wreszcie w ukochanym przez Tolkiena *Beowulfie*, spotykamy postać młodego wojownika. Ów, dokonując wielkiego bohaterskiego czynu – zabicia potwora (mogącego przyjąć różne formy, o czym niżej), staje się herosem godnym pieśni. Oczywiście nie jest to jedyna możliwa treść fabuły epickiej. Zdecydowanie młodym herosem nie

⁶ Motyw oznacza tutaj schemat losów i cech danej postaci obecny we wspomnianych dziełach, definiowany i omówiony w cytowanej literaturze przedmiotu.

⁷ Czyli rytuał przejścia zgodny z modelem Arnolda van Gennepa, w wyniku którego dana postać osiąga kolejne stadium swego rozwoju i reintegruje się ze społecznością w nowej roli. O obecnej w *Hobbicie* i *Władcy Pierścieni* zmianie statutu bohatera, zgodnej z tym modelem, na przykładzie Bilba i członków Drużyny Pierścienia *vide* SZYJEWSKI 2004, 246–248.

⁸ ZIELIŃSKI 2014, 165: „W podstawowej strukturze epickiej rolę pierwszoplanową, wokół której organizuje się fabuła, odgrywa młody bohater”.

nazwiemy choćby fińskiego Väinämöinen, jednak nie tyle z racji wieku (choć jest on wyraźnie bohaterem starym), co z racji rodzaju podejmowanych działań⁹. Rolę młodego herosa może równie dobrze „odgrywać” i dojrzały, w rozumieniu biologicznym, bohater, czego przykładem jest główny heros Homerowej *Odysei*¹⁰. Młodego herosa określają bowiem czyny oraz cechy, niekoniecznie zaś sam wiek, chociaż w poniższych rozważaniach ograniczę się zasadniczo do rzeczywiście młodych bohaterów, jak Beowulf, Achilles czy Telemach.

Niezależnie od różnic, często na pierwszy rzut oka wyrażonych, w wielu opowieściach epickich mamy do czynienia z następującym schematem: młody wojownik odznaczający się od lat młodzieńczych cechami heroicznymi (wielką siłą, szybkością, odwagą) wyrusza na wyprawę celem zabicia groźnego potwora (nikt bowiem poza nim nie jest w stanie dokonać tego czynu), odnosi sukces, dzięki czemu staje się on prawdziwym herosem. Taką właśnie drogę pokonuje Beowulf zabijający Grendela i jego matkę, Tezeusz¹¹ pokonujący Minotaura, Perseusz zabijający Gorgonę, Sigurd zwyciężający smoka. Eleazar Mielecinski wskazuje, że wraz z rozwojem tradycji rolę potwora niejednokrotnie przejmuje wódz czy wielki wojownik wrogiej armii: „epiccy wrogowie w klasycznym eposie bohater-skim stopniowo tracili oblicze mitycznych potworów i nabierali cech historycznych wrogów”¹². Tak dzieje się w wypadku

⁹ „Poetycka postać Väinämöinen, choć sprzeczna, wyróżnia się jednak wielką integralnością. We wszystkich wariantach run Väinämöinen jest przede wszystkim mądrym starcem, nauczycielem swojego ludu, cudownym śpiewakiem-zaklinaczem”. (MIELETINSKI 2009, 106). Typ postaci prezentowany przez tego bohatera Mielecinski definiuje jako herosa kulturowego (omówienie tego rodzaju bohatera i jego przemian: *ibidem* 23–69, o Väinämöinenie jako herosie kulturowym: *ibidem* 111–146).

¹⁰ ZIELIŃSKI 2014, 195.

¹¹ Z wyjątkiem Beowulfa czy postaci Homeryckich chodzi mi o ogólny obraz danych postaci w micie, nie konkretne literackie realizacje owych mitów w rodzaju *Żywotu Tezeusza* pióra Plutarcha.

¹² MIELETINSKI 2009, 427, za tym badaczem podąża ZIELIŃSKI 2014, 196, 227. Na temat ewolucji przeciwnika herosa z potwora do wojownika w mitach

cyklu trojańskiego, gdzie główny heros Achajów musi pokonać syna Priama (Parysa czy Hektora) oraz wodza sprzymierzeńców (Memnona, Sarpedona)¹³. Schemat, pomimo innych okoliczności (zamiast samotnej wyprawy – wielka wojna), zostaje jednak zachowany – należy pokonać istotę będącą zagrożeniem. I dokonać tego może jedynie ów młody bohater, chociaż otoczony jest przez bardziej doświadczonych wojowników. Oczywiście jest już dorosły, w wieku stosownym do małżeństwa¹⁴. Niejednokrotnie zresztą motyw zdobycia małżonki wiąże się z opowieścią o wielkim czynie. Przykładami niech będą historie Perseusza i Andromedy, Jazona i Medei, Tezeusza i Ariadny, chociaż w dwóch ostatnich przypadkach nie ma mowy o szczęśliwym zakończeniu obu związków. Małżeństwo pojawia się też w wypadku Achillesa, w jednej z opowieści jako „wabik” na Ifigenię, w *Iliadzie* zaś w ofercie Agamemnona, ofiarowującego mu jedną ze swych córek, czy też w stosunku syna Peleusa do Bryzeidy¹⁵.

Sama historia o młodym herosie dokonującym swojego pierwszego, naprawdę wielkiego czynu (przedtem bowiem także dokonują rzeczy ponadprzeciętnych: Achilles przed zabiciem Hektora¹⁶ czy Beowulf pokonując morskie potwory¹⁷) jest też historią inicjacyjną, zabicie zaś potwora można uznać za fazę

greckich – Herakles, Tezeusz, Argonauci pokonują potwory, herosi cyklu Trojańskiego – innych bohaterów (choć mogą oni zachowywać pewne potworne rysy), niejako pośredni był cykl Etolski (związany z łowami na Dzika Kalidońskiego) *ibidem*, 265.

¹³ ZIELIŃSKI 2014, 152–154.

¹⁴ *Ibidem*, 485, motyw ślubu lub zaręczyn jest też typowym elementem serbsko-chorwackich pieśni o inicjacji młodego bohatera. *Vide* BYNUM 1968, 1299 n.

¹⁵ Hom., *Il.* 9.334–343, także zapewnienia Patroklosa udzielane dziewczynie o tym, że Achilles ją poślubi, *ibidem*, 19.297–300.

¹⁶ Sam wymienia choćby liczne miasta, które zdobył, *ibidem* 9.327–329.

¹⁷ Sam Beowulf, przedstawiając się Hrothgarowi, mówi o wielu sławnych czynach z młodości (TOLKIEN 2015, w. 318 n.). Wszelkie cytaty z *Beowulfa* podawane będą w tłumaczeniu Tolkiena, zredagowanym i wydanym niedawno przez jego syna Christophera (stąd numeracja wersów różnić się będzie zarówno od tej oryginalnej, jak i od innych przekładów angielskich i polskich).

liminalną. Wcześniejsze czyny, mimo że wielkie, wydają się nie mieć znaczenia wobec tego, o którym mówi opowieść¹⁸. Choć Achilles zdobył wiele miast i pokonał licznych synów Priama, aby zyskać wieczną chwałę musi zabić Hektora. Co do Beowulfa oddajmy głos samemu Tolkienowi: „swoimi czynami może zdobywać chwałę, lecz w gruncie rzeczy dokonuje ich w służbie innych. Jego pierwszym wielkim czynem (podkreśl. — Ł.Sz.) jest pokonanie potwora, który sprowadził na Hrothgara i jego lud niewypowiedziane cierpienia: jest to Grendel¹⁹”. W ujęciu proponowanym przez Josepha Campbella²⁰ model podróży bohatera²¹ związanej z wielkim czynem pokrywa się z modelem rytuałów przejścia Arnolda van Gennepa²². Wyruszenie na wyprawę²³ to oddzielenie się od społeczności, dokonanie bohaterskiego czynu — faza liminalna, powrót z wyprawy — reintegracja ze społecznością²⁴. Prześledźmy ten schemat na wybranych przykładach, takich, które mogły w szczególny sposób wpłynąć na twórczość Tolkiena.

Bardzo wyraźnie widać go w staroangielskim eposie *Beowulf*. Dzieło to było wyjątkowo bliskie autorowi *Władcy Pier-*

¹⁸ Historia może też być opowieścią o wojowniku już doświadczonym, który wkracza na wyższy etap swej heroiczności, np. wobec niespotykanych wcześniej u niego warunków stoczenia walki, za przykład posłużyć może walka Thora z Hrungirem. Vide DUMÉZIL 2006, 133 n.

¹⁹ TOLKIEN 2015, 345.

²⁰ CAMPBELL 1997, 34 n.

²¹ Bohatera ogólnie, nie tylko młodego.

²² VAN GENNEP 2006, 36–39, 186–189. O schemacie opowieści o bohaterze (od narodzin do śmierci) pokrywającej się z *rites de passage* również: RAGLAN 1973.

²³ Trzeba pamiętać, że często może być to symboliczne — wyprawa nie musi być bardzo odległa. Herosi pod Troją z jednej strony są cały czas na wyprawie, ale z drugiej odbywają mniejsze w trakcie akcji poematu. Achilles, zanim stanie do walki z Hektorem, musi doń dotrzeć, potem zaś jako jego pogromca wrócić z ciałem zabitego do obozu, w drodze zaś na pole walki pokonuje kolejne przeszkody (Trojan, rzekę). Część *Iliady* — od śmierci Patroklosa do powrotu Achillesa z ciałem Hektora — jest w zasadzie historią o podróży bohaterskiej, związanej z dokonaniem wielkiego czynu — zabicia Hektora.

²⁴ BOWIE 2008, 307–309.

ścieni. Zajmował się nim przez wiele lat swej pracy naukowej, niedawno zaś zostało wydane w tłumaczeniu Tolkiena (i co istotne – z jego komentarzem) przez jego syna, Christophera²⁵. Jak zatem lubujący się w miodzie bohater wypełnia powyższy model? Wyrusza on na wyprawę poza ojczysty kraj i na czele niewielkiej drużyny Geatów dociera do Danii na dwór Hrothgara zwany Heorotem. Grasuje tam straszny potwór, Grendel, którego nikt nie jest w stanie powstrzymać. Dwór podupada, wszyscy boją się potwora, a śmiałkowie, którzy odważyli się stawić mu czoła, zginęli. Ba, był on w stanie zabić jednocześnie trzydziestu wojowników. I w takiej sytuacji zjawia się Beowulf – młody, jak się potem dowiemy, niespecjalnie ceniony w swej ojczyźnie²⁶, dysponujący w rękach siłą właśnie trzydziestu mężów, co jest niezbędnym warunkiem do wygranej, gdyż Grendela nie ima się żadne ostrze²⁷. Bohater staje do walki, pokonuje potwora, następnie zaś jego matkę. Jak się okazuje, tylko on może zabić rodzicielkę Grendala, gdyż jako jedyny jest w stanie unieść miecz, którym można ją zranić²⁸. Zdobywszy wielką chwałę i bogactwa, Beowulf wraca do ojczyzny, gdzie ostatecznie zostaje królem. Zanim przejdziemy dalej, zwróćmy uwagę na kilka szczegółów związanych z tą postacią, które, jak niżej pokażę, wyraźnie łączą go z dwójką bohaterów tego artykułu. Beowulf jest siostrzeńcem króla, lojalnym tak względem władcy, jak i jego syna. W trakcie walki z matką Grendela kilkakrotnie podkreślone zostaje, że nie dba o swoje życie²⁹, ważne jest wykonanie zadania, a nie uratowanie siebie. Pokonanie potworów skutkuje uznaniem go przez otoczenie za godnego władcy królewskiej. Zwłaszcza to ostatnie jest dla dalszych rozwa-

²⁵ TOLKIEN 2015. Warto również zwrócić uwagę na dwa poświęcone temu poematowi teksty Tolkiena: „*Beowulf*: potwory i krytycy (TOLKIEN 2000a) oraz *O tłumaczeniu „Beowulfa”* (TOLKIEN 2000b).

²⁶ *Beowulf*, ww. 1745–1760, motyw obecny też w innych tradycjach epickich: jugosłowiańskiej oraz greckiej (Telemach w *Odysei*). Vide LORD 2010, 337.

²⁷ *Beowulf*, ww. 625–630.

²⁸ TOLKIEN 2015, 370.

²⁹ *Beowulf*, ww. 1149 n., 1226 n., 1252.

zań bardzo ważne. Wyraźnie widać w eposie o Beowulfie unifikację roli króla i wojownika. Wojownik dokonał heroicznego czynu, dzięki czemu zyskuje akceptację społeczności, w oczach której staje się dobrym kandydatem na władcę³⁰. Nie twierdzę, że jest to model uniwersalny, wręcz przeciwnie, w wielu tradycjach role bohatera i władcy są rozłączne³¹, jednak w tym istotnym dla Tolkiena eposie ewidentnie mamy do czynienia z takim połączeniem.

Zanim przejdziemy do postaci z innych eposów, zwróćmy uwagę na zakończenie *Beowulfa*. Ukazuje ono, w mojej opinii, jak wielki był wpływ tego dzieła na kształt losów domu panującego Rohanu, który wykreował Tolkien. Beowulf jako stary król staje do walki z kolejnym potworem – tym razem jest to smok. Schodzi sam do jego kryjówki. Czeka jąca przy wyjściu drużyna monarchy ze strachu ucieka. Zaledwie jeden wojownik, Wiglaf, pomny na łączące go z władcą pokrewieństwo oraz łaski, które odeń otrzymał, próbuje ich powstrzymać. Gdy to się nie udaje, schodzi za Beowulfem do grotty i wydatnie pomaga mu w pokonaniu gada, choć decydujący cios zadaje pogromca Grendela³². Umierający od smoczego jadu Beowulf przekazuje mu jako jedynemu żyjącemu krewniakowi swe atrybuty, nakazując godnie z nich korzystać³³.

Przywołanie na pierwszym miejscu *Beowulfa* jest nieprzypadkowe. Chociaż opowiada historię Geaty dokonującego wielkich czynów na dworze władcy Danii, to jest dziełem staroangielskim. A to właśnie w tradycji anglosaskiej (oraz w mniejszym stopniu gockiej³⁴) osadzeni są zarówno językowo, jak

³⁰ *Ibidem*, ww. 672–675.

³¹ A nawet częstym motywem jest konflikt bohatera z władzą (choć zażegnany w obliczu zewnętrznego zagrożenia). *Vide* MIELETINSKI 2009, 428.

³² Motyw pomocy przy pokonaniu potwora wykorzystuje Tolkien w scenie zabicia Glaurunga – towarzysz Túrina ginie co prawda przed pokonaniem gada, nie zadawszy mu ciosu, ratuje jednak wcześniej życie syna Húrina, umożliwiając mu w ten sposób dokonanie swego czynu (wspomniana scena: TOLKIEN 2007, 183–186).

³³ *Beowulf*, ww. 2036–2264.

³⁴ SHIPPEY 2001, 155–157.

i kulturowo Jeźdźcy Rohanu. Podobnie ich ród panujący – jest to widoczne w ich języku³⁵, imionach³⁶, zachowaniu³⁷. Sama nazwa kraju wywodzi się od jednego z anglosaskich królestw – Mercji³⁸. Zostają też wykazane więzi łączące bezpośrednio ich z samym Beowulfem, choćby scena przybycia Gandalfa z towarzyszami do Meduseld, będąca twórczym przetworzeniem sceny przybycia Beowulfa na ziemię Hrothgara³⁹. Sam dwór króla Rohanu, Meduseld, wzorowany jest zresztą na Herocie⁴⁰. Różnego rodzaju więzi łączące anglosaski świat *Beowulfa* z dziejami Marchii obserwujemy nawet w nieistotnych na pierwszy rzut oka detalach⁴¹, łącznie tworzących jednak ogólny, odczuwalny w trakcie lektury, obraz.

Innym wartym przywołania herosem jest jeden z kluczowych bohaterów cyklu trojańskiego, najważniejsza postać *Iliady*, Achilles, którego trudno pominąć przy tego typu rozważaniach. Nieprzypadkowo Mioletinski stwierdził, że „charakter heroiczny został najgłębiej opracowany w całej światowej literaturze epickiej w postaci Achillesa”⁴². Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zarówno herosi, jak i dzieła Homerowe będą tu traktowane zgodnie z ich interpretacją w wykonaniu badaczy reprezentujących szkołę teorii oralnej, w tym konkretnym wypadku Alberta Lorda, Gregory’ego Nagy’a i Karola Zielińskiego⁴³. Co za tym idzie, analizowany jest nie tylko Achilles

³⁵ *Ibidem*, 40, 91; *idem* 2004, 121.

³⁶ *Idem* 2001, 144.

³⁷ *Idem* 2001, 152 n.

³⁸ *Idem* 2001, 151; *idem* 2004, 118–121.

³⁹ *Ibidem*, 121–123.

⁴⁰ *Ibidem*, 126, chociaż jego nazwa odwołuje się do dworu samego Beowulfa: *ibidem*, 121.

⁴¹ Np. cecha Beowulfa jaką jest chełpliwość – rzucanie pod wpływem emocji dumnych przysięg dokonania czynów, które ten potem wypełnia, choćby za cenę życia (TOLKIEN 2015, 292) – objawia się w rodzie panującym Rohanu, kiedy syn króla po wybudowaniu Meduseld chełpi się tym, że przejdzie szlak umarłych (czego nie może dokonać żaden śmiertelnik poza dziedzicem Isildura), co przypłaca życiem.

⁴² MIELETINSKI 2009, 435.

⁴³ LORD 2010; NAGY 1999; ZIELIŃSKI 2014.

jako bohater jednego, zamkniętego dzieła literackiego, jakim jest *Illiada*, ale też obraz tej postaci obecny w tradycji cyklu trojańskiego, rekonstruowanej przez wspomnianych autorów.

Skupmy się na realizacji modelu młodego herosa na przykładzie postaci Achillesa. Jego obecność jest niezbędna do zdobycia Troi, tylko on może pokonać Hektora, wodza Trojan, którego upadek poprzedzi zdobycie miasta. Achilles stoi w micie przed wyborem – albo stanie do walki, zwycięży, zdobędzie chwałę i zginie, albo też wróci do domu, szczęśliwie dożyje starości, ale nie zdobędzie wiecznej sławy, którą przynieść może mu jedynie pokonanie głównego obrońcy Troi⁴⁴. Jest wyraźnie młodszy od otaczających go bohaterów, wyprawa trojańska to jego pierwsze zetknięcie się z życiem wojownika. Warto zauważyć, że w micie za moment jego inicjacji w tej roli można przyjąć zrzucenie kobiecego przebrania i przyjęcie miecza⁴⁵. Mimo to wyraźnie wyróżnia się spośród walczących u jego boku – jest „najlepszym z Achajów”. Wyższość Achillesa widać choćby w tym, że dysponuje większą siłą od wszystkich innych herosów. Nikt poza nim nie jest w stanie unieść jego włóczni, nawet jego substytut⁴⁶, Patroklos⁴⁷. Wielkich czynów dokonywał od początku wyprawy. Sam wymienia miasta, które zdobył, łupy, które zebrał, strach, który wzbudzał u Hektora⁴⁸. Pozostaje to jednak swoistym wstępem do głównego czynu, tego, który jest jego heroicznym celem – zabicia potwora, tu pod posta-

⁴⁴ Oczywiście dokładna analiza bohatera pokazuje, że jego postać w wersji Homerowej jest daleko bardziej zniuansowana – „godząc się na swoją śmierć, poznał mizериę kondycji ludzkiej, niedostępną dotąd dla boskiego herosa. Teraz, zdobywając się na litość wobec wroga, poznaje prawdziwy smak człowieczeństwa. Wraca do niego życie (...) na krótko – już niebawem czeka go śmierć” (ZIELIŃSKI 2014, 504).

⁴⁵ DOWDEN 2011, 493.

⁴⁶ O Patroklosie jako *alter ego* Achillesa *vide* LORD 2010, 380 n., 394 n.; NAGY 1999, 32–34.

⁴⁷ Hom., *Il.* 16.142; wyraźnie widać tu podobieństwo do Beowulfa, który jako jedyny dysponuje siłą zdolną pokonać Grendela czy unieść miecz niezbędny do zabicia jego matki.

⁴⁸ Hom., *Il.* 9.327–354.

cią wodza przeciwników. Jego los jest o tyle charakterystyczny, że wypełnienie zadania równoważy się ze śmiercią, która nastąpi wkrótce potem. Zauważmy, że również Beowulf okupi życiem swoją ostatnią, zwycięską walkę ze smokiem. Sama śmierć w tradycji greckiej to niejednokrotnie moment przejścia. Heros doznaje bowiem apoteozy – zostaje przeniesiony do grona nieśmiertelnych. Jest więc to ewidentna reintegracja w nowej roli, w pełni wpisująca się w schemat rytuału przejścia. Śmierć bez przeistoczenia się w bóstwo też *de facto* jest przejściem do innego stanu, a więc i inicjacją. O ile przyjmuje się, jak twórcy i pierwotni odbiorcy omawianych tu dzieł oraz sam Tolkien, istnienie jakiegokolwiek formy życia po śmierci. Oczywiście w *Iliadzie* ani Achilles (skoro przecież jeszcze nie ginie), ani jego ginący substytut, Patroklos, nie dostępują apoteozy. Miało to natomiast miejsce w innym eposie z cyklu – *Aithiopidzie*⁴⁹. Beowulf deifikowany być nie może zarówno z uwagi na odmienny od greckiego charakter mitologii germańskiej, jak i fakt wyznawania chrześcijaństwa przez autora poematu⁵⁰. Z pewnością można przyjąć, że zależność między dokonaniem wielkiego czynu a prędką śmiercią herosa jest widoczna i stanowi jeden z typowych motywów opowieści heroiczych, obecny w omawianych tu przykładach. Śmierć towarzyszy czynom młodych herosów pod Troją zarówno w całym cyklu, jak i samej *Iliadzie*. Achilles nie ginie, lecz jego śmierć jest wyraźnie zapowiedziana. Ginie jego substytut, Patroklos. Achilles „prawie” ginie w walce z bogiem rzeki⁵¹. Także drugi z substytutów Achillesa, Diomedes, bierze udział w scenie podobnej do tej, która w innych eposach cyklu ukazywała śmierć syna Peleusa – zostaje bowiem ugodzony strzałą w nogę⁵². Nie inaczej jest w *Beowulfie*, cytując Lorda:

⁴⁹ O obecności tego motywu w *Aithiopidzie* i braku w eposach Homerowych *vide* NAGY 1999, 164 n.

⁵⁰ Na temat światopoglądu i wyznania autora *Beowulfa* i konsekwencji tego dla treści utworu *vide* TOLKIEN 2000a, 34–41.

⁵¹ LORD 2010, 397.

⁵² O tym, że scena ta miała u odbiorcy przywołać wspomnienie znanej mu z tradycji śmierci Achillesa *vide* NAGY 1999, 30 n.

Można więc z pewną dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że Beowulf, podobnie jak Achilles, doświadczył śmierci dwukrotnie albo nawet trzykrotnie w ramach akcji poświęconego mu poematu — i to jeszcze przed finalnym spotkaniem ze smokiem (...) sama jego podróż do kraju Hrothgara jest wyprawą do innego świata; umiera też *per procura* poprzez osobę Askera; doświadcza wreszcie „niemal-śmierci” — tak samo jak Achilles podczas walki z bogiem rzeki — w trakcie starcia z matką Grendela⁵³.

Widać wyraźnie, że nie tylko śmierć bohatera, niejednokrotnie „niepełna” czy wręcz symboliczna, jest wyraźną cechą epiki oralnej, ale i multiplikowanie tej sceny możliwe właśnie dzięki substytutom bohatera i symbolicznym, nie „praktycznym”, scenom śmierci. Jak zobaczymy, te same metody wykorzysta Tolkien, czerpiąc z oralnej tradycji epickiej nie tylko w sferze tematycznej i leksykalnej, ale też jeśli chodzi o środki budowania narracji.

Innych herosów reprezentujących ten model można by wymienić długo: młodego Sigurda zabijającego Fafnira, Jazona zdobywającego Złote Runo, Tezeusza pokonującego Minotaura, Perseusza zwyciężającego Gorgonę. Nie jest to jednak na to miejsce i nie ma takiej potrzeby. Dokonany wybór nie jest przypadkowy. Poza tym, że są to postacie istotne w ogóle dla rozważań nad herosem i eposem, występują w dziełach mających znaczący wpływ na Tolkiena i reprezentują dwie tradycje, które go ukształtowały. *Beowulf*, staroangielska opowieść o księciu Geatów dokonującym wielkich czynów na ziemiach Duńczyków, stanowi element spuścizny germańskiej. *Iliada* to kluczowa opowieść świata klasycznego, kształtująca od tysięcy lat Greków, Rzymian i ich duchowych spadkobierców. O ile związki Tolkiena z kulturą i mitologią północnej Europy — staroangielską, nordyjską czy fińską — są często przywoływane i analizowane, o tyle można odnieść wrażenie, że zapomina się o jego związkach z klasyczną kulturą grecko-rzymską. Tym-

⁵³ LORD 2010, 406.

czasem i ona była istotnym elementem jego życia, szczególnie zaś poematy Homerowe. Wystarczy zresztą oddać głos jemu samemu: „zostałem wychowany na literaturze klasycznej i odczucie literackiej satysfakcji odkryłem po raz pierwszy przy Homerze”⁵⁴.

Poza podobnym schematem losów młodych bohaterów należy także zwrócić uwagę na typowe dla nich cechy charakteru. Za kluczowe uważają bowiem zdobycie sławy. Najlepszym przykładem będzie oczywiście Achilles, który przecież poświęca jej własne życie. Ale i w historii Beowulfa zostało wyraźnie zaznaczone, że w trakcie zmagania z potworami nie przejmuje się własnym życiem⁵⁵ – nie w tym sensie, że nie ceni go sobie, ale nie jest ono wartością nadrzędną wobec dokonania heroicznego czynu, do których się zobowiązał. Sława jest tym, co definiuje herosa, jeśli przegra zamiast zwyciężyć, zostanie zapomniany i to będzie jego prawdziwą klęską⁵⁶. Właśnie to – pragnienie sławy i chęć zdobycia jej nawet za cenę własnego życia – jest charakterystyczną cechą całej społeczności stworzonych przez Tolkiena Jeźdźców Rohanu⁵⁷. Widać to wyraźnie w pieśni sławiącej pośmiertnie Théodena: „pokonał śmierć, i trwogę, i losu wyroki, a za cenę żywota sławę zdobył wieczną”⁵⁸. Tym bardziej więc, szukając motywów typowo heroiczkich, należy zwrócić uwagę na przedstawicieli tego ludu.

3. Éomer jako młody heros

Czy Éomer wpisuje się w powyższy model postaci młodego herosa? Nie wchodząc na początek w szczegóły, zwróćmy uwagę na ogólny schemat realizowany przez tę postać. Mamy

⁵⁴ TOLKIEN 2010, 283.

⁵⁵ *Beowulf* ww. 1149 n., 1226 n., 1252.

⁵⁶ *Vide* NAGY 1999, 157, 163, o różnicy wynikającej z tego między Siedmiu przeciw Tebom a Epigonami.

⁵⁷ SHIPPEY 2001, 154. Shippey jako jeden z przykładów typowej dla Jeźdźców mentalności podaje właśnie „samobójcze dążenia (...) dokonania czynów sławionych pieśnią” omawianych tu dwóch postaci.

⁵⁸ TOLKIEN 2004, 317.

młodego wojownika, ostatniego z rodu królewskiego, w którym pokładane są wielkie nadzieje jego rodaków i który rusza z armią na wielką wyprawę, gdzie odgrywa kluczową rolę w zwycięstwie, zostaje królem na polu bitwy i wraca do kraju, rozpoczynając nową erę pomyślności. Najważniejszym wydarzeniem – momentem przejścia, staniem się królem-wojownikiem – jest w jego wypadku bitwa na polach Pelennoru. Odgrywa w niej od początku kluczową rolę – ma prowadzić pierwszy eored, idący w ślad za królewskim. W momencie śmierci króla i rozproszenia wojsk przejmuje dowodzenie nad wojskami Rohanu i zgodnie z życzeniem Théodena prowadzi je do zwycięstwa. Zdobywa uznanie grupy, do której przynależy, wielkich wojowników, i zawiera przyjaźń z Aragornem oraz Imrahilem, którego córkę poślubia. Zanim przeanalizujemy jego losy w kontekście omówionego wcześniej modelu, zwróćmy uwagę na to, że wpisuje się on w schemat istniejący w ramach świata przedstawionego – schemat młodego założyciela nowej linii władców Rohanu.

Każda z trzech linii władców została założona w podobnych okolicznościach⁵⁹: w wyniku wielkiej wojny młody wódz staje się królem Rohanu, ratując swój lud (lub nie tylko swój) od wielkiego zagrożenia. Eorl Młody uratował Gondor swą odsieczą, dzięki czemu zdobył królestwo dla swych ludzi potrzebujących nowych ziem. Zawarł też przymierze i pakt z władcą Gondoru, Cirionem. Oczywiście w tym wypadku egzystencja jego ludu nie była bezpośrednio zagrożona – zagłada groziła Gondorowi, jednak Eorl sam wskazuje na to, że upadek południowego królestwa będzie oznaczać też kres nadziei jego poddanych. Stwierdza: „Wyruszę! Jeśli Mundburg padnie – dokąd uciekniemy przed Ciemnością?”⁶⁰. Fréaláf, siostrzeniec ostatniego władcy pierwszej linii Helma, w dramatycznej sytuacji

⁵⁹ Opis czynów Eorla, Fréaláfa i Éomera jako władców w podrozdziale „Ród Eorla”, Dodatku A do *Powrotu Króla*, TOLKIEN 2002B, 476–486.

⁶⁰ Tłum. własne. TOLKIEN 1998, 385.

najazdu Dunlendingów odniósł niespodziewane zwycięstwo: po śmierci króla i obu jego synów poprowadził Jeźdźców przeciw najeźdźcom, odzyskał stolicę i zabił uzurpatora. Następnie wyparł najeźdźców, na jego koronacji zaś obecny był sam władca Gondoru. Wyraźnie widać podobieństwa łączące Éomera z tymi władcami. Podobnie jak Eorl rusza na wyprawę poza własne ziemie, zawiera przyjaźń z władcą Gondoru, powtarza również przysięgę pierwszego króla Marchii. Podobnie jak Fréaláf jest siostrzeńcem poprzedniego króla, a więc człowiekiem, który przez większość życia nie był postrzegany jako kandydat na władcę. Oczywiście istnieją między nimi różnice. Eorl jest formalnie władcą jeszcze przed wojną, tyle że nie Rohanu, bo ten jeszcze nie istnieje. Fréaláf toczy walki na własnej ziemi (choć, aby zwyciężyć, odbywa podróż z Dunharrow do Edoras). Tym niemniej schemat pozostaje ten sam – młody bohater zostaje władcą Rohanu dzięki zwycięstwu na polu walki⁶¹ i wyeliminowaniu w ten sposób zagrożenia dla jego ludu⁶² oraz zacieśnieniu sojuszu z Gondorem⁶³.

Słuszną będzie tu jednak uwaga, że powyższy schemat dotyczy nie tyle herosa-wojownika, co po prostu króla. Nie można tej opinii odrzucić, jest ona zasadniczo prawdziwa. Niemniej należy zwrócić uwagę na to, że te dwie funkcje, chociaż nie muszą, to jednak mogą się ściśle ze sobą wiązać i niejednokrotnie to robią. W przypadku Rohanu mamy ewidentnie zespolone w specyfice tego ludu funkcje władcy i wojownika. Théoden, pomimo podeszłego wieku, sam prowadzi jeźdźców do boju,

⁶¹ Eorl – bitwa na polach Celebrantu, Fréaláf – odbicie Edoras, wypędzenie najeźdźców, Éomer – bitwa na Polach Pelennoru, zwycięstwo w Wojnie o Pierścień.

⁶² Eorl – zyskaniu niezbędnych ziem i uratowania Gondoru, będącego gwarantem bezpieczeństwa dla Wolnych Ludów Śródziemia, Fréaláf – wypędzając najeźdźców i zabijając uzurpatora, Éomer – przyczyniając się do zwycięstwa nad zagrażającym całemu Śródziemiu Sauronem.

⁶³ Przysięga Eorla, obecność namiestnika na koronacji Fréalafa i pomoc Gondoru w wypędzeniu Dunlendingów, powtórzenie przysięgi Eorla przez Éomera, jego przyjaźń z Aragornem.

choć przecież władca Gondoru, Denethor, siedzi bezpiecznie za murami (rozdzielenie tych funkcji nie jest cechą Gondoru — królowie, a potem namiestnicy, byli jednocześnie głównodowodzącymi). To królowie dokonują największych czynów. Nawet jeśli któryś z innych wojowników Eorlingów odznacza się na polu bitwy, to żaden nie przewyższa dokonań członków rodu panującego. To czynami wojowniczymi, które w przypadku Éomera są wyraźnie poświadczone, zdobywa się niejako prawo bycia królem. Widzimy przecież podobny mechanizm w postaci Beowulfa. To jego inicjacja jako herosa prowadzi do uznania go przez ludzi za godnego władzy królewskiej. W mitologii greckiej inicjacja heroiczna była też wstępem do objęcia władzy dla Perseusza czy przede wszystkim Tezeusza⁶⁴. Co więcej, sama faza przejścia procesu inicjacji wcale nie musi być wielkim, jednostkowym czynem. Może stanowić proces, zwłaszcza że jedną postać może czekać w ciągu życia kilka przejść do innego stadium. Dla przykładu — Telemach w swej wyprawie na Peloponez nie dokonuje żadnego heroicznego czynu, trudno też wskazać jedno konkretne wydarzenie, które byłoby niewątpliwym punktem zwrotnym, a jednak jest to dla niego rytuał przejścia⁶⁵. Fazą odłączenia się od społeczności jest najpierw wypłynięcie z Itaki, potem opuszczenie okrętu. Fazą liminalną są kolejne spotkania z herosami spod Troi, w trakcie których okazuje się godnym następcą ojca i znajduje uznanie jako przedstawiciel tej grupy (bohaterów-władców). Wreszcie reintegracja ze społecznością, w której pełni już nową rolę, następuje na Itace. Poeta wyraźnie zaznacza, że jest w stanie napięć ojcowski łuk⁶⁶, jednak nie czyni tego na znak Odysa — po-

⁶⁴ O wstępowaniu bohatera tradycyjnego na tron cf. RAGLAN 1973, 263 n.

⁶⁵ „Atena powiada, że przybędzie do Itaki, by zachęcić Telemacha do podjęcia bardziej zdecydowanych działań, że wyśle go w podróż, by zyskał sobie dobrą u ludzi sławę. W ten sposób bogini podkreśla, że podróż Telemacha jest probierzem jego dojrzałości — można nawet powiedzieć, że ma charakter inicjacyjny — i stanowi dla młodzieńca przygodę wprowadzającą go w świat dorosłych” (LORD 2010, 338 n.).

⁶⁶ Hom., *Od.* 21.128 n. (red. A. LUDWICH, Lipsiae 1891): καὶ νύ δ' ῥ' ἔτανυσσε βίη

maga ojcu w zemście na zalotnikach⁶⁷. Można zatem bezpiecznie uznać Wojnę o Pierścień, w szczególności zaś wyprawę do Gondoru, za fazę przejścia inicjacji Éomera jako wodza, wojownika i króla. Wyraźnie bowiem na przykładzie Telemacha widać, że nie musi być to jedno konkretne starcie czy spotkanie, jak zabicie smoka czy wodza przeciwników, ale cała wyprawa poza ojczysty dom, ciąg kolejnych prób pomyślnie przechodzonych przez bohatera⁶⁸. Dobrym przykładem na to, jak szybko i jak bardzo zmienia się młody król Rohanu, można powiedzieć – wręcz dorasta (do poziomu Imrahila czy strażników z Północy, bo oczywiście nie Aragorna), jest jego stosunek do Galadrieli. W *Dwóch Wieżach* ta kluczowa postać sił dobra budzi w nim lęk, nieufność: „powiadają, że nieliczni tylko wymknęli się z jej sieci. (...) Skoro jednak cieszyacie się jej względami, to może sami splatacie sieci i imacie się czarów”⁶⁹. Oczywiście chwilę potem przeprasza za swoje słowa, deklaruje chęć poprawy, jednak można się zastanawiać, czy nie kieruje nim tylko poczucie wstydu wywołane przez ujawnienie swej mocy przez Aragorna, gdy ten wyjawia kim jest⁷⁰. Potem, przed wyruszeniem na bitwę, przeprasza Gimlego, zaś na pogrzebie Théodena wykazuje się właściwą postawą, doceniając piękno

τὸ τέταρον ἀνέλκων, / ἄλλ' Ὀδυσσεὺς ἀνένευε καὶ ἐσχεῖθεν ἰέμενόν περ. „I w istocie byłby ją napiął po raz czwarty natężając swe siły, lecz Odys skinał głową przecząco i zgasił jego zapal” (tłum. J. Parandowski).

⁶⁷ Wszak pieśń opiewa przede wszystkim czyny ojca, nie syna, a więc to Odysowi musi przypaść chwała pogromcy zalotników. Telemach jest w stanie dokonać tego czynu, jednak „nie pozwala” mu na to temat opowieści przedstawianej przez pieśniarza.

⁶⁸ David Bynum pokazuje, że historia Telemacha (a także Tezeusza) wpisuje się w schemat opowieści o młodym bohaterze widocznym w epice oralnej Jugosławii, typowe jest zarówno to, że jego wyprawa ma związek z zaginięciem i podejrzeniem śmierci ojca, jaki i pomoc materialna oraz doradcza udzielana mu przez „opiekunów” – Nestora i Menelaosa. Vide BYNUM 1968, 1300–1303.

⁶⁹ TOLKIEN 2002a, 39 n.

⁷⁰ „Gimli i Legolas patrzyli zdumieni na swego towarzysza, albowiem nigdy go jeszcze takim nie widzieli. Éomer z nagła jakby się skurczył (...) cofnął się speszony, a jego twarz pełna była bojaźni. Dumny wzrok umknął ku ziemi” (TOLKIEN 2002a, 42).

Galadrieli. Równocześnie jeszcze wyższymi pochwałami obdaruje Arwenę, co spotyka się z aprobatą krasnoluda. Topór tego ostatniego nie będzie zatem więcej potrzebny do uczenia króla Rohanu manier. Porównajmy też jego relację z Aragornem. W omawianej scenie łączą się przestrach, wstyd, zagubienie. Aragorn objawia tylko swe imię i miecz, i tym samym świadomie wskazuje młodzieńcowi „miejsce w szeregu”. Traktuje go jak uczniaka, który popełnia poważną gafę. Teraz spójrzmy na ich spotkanie na Polach Pelennoru: „tak oto po długiej rozłące spotkali się Éomer i Aragorn na placu bitwy i oparli się na mieczach i zajrzeli sobie w oczy i byli radzi”⁷¹. Jest to spotkanie dwóch królów⁷², dwóch wielkich wojowników prowadzących swe potężne armie ku zwycięstwu. I dwóch przyjaciół, wypominających sobie chwilę później niewiarę w zapowiedź takiego spotkania. Widać, jak zmienia się status Éomera: ze strofowanego Trzeciego Marszałka staje się królem i przyjacielem najpotężniejszego władcy ludzi. Zrównanie ich statusów (oczywiście niekompletne, Aragorn zawsze będzie „wyżej” niż jakikolwiek inny człowiek) widoczne jest też w trakcie walk w Helmowym Jarze, gdzie na równi dokonują sławetnych czynów na polu bitwy. W kolejnych scenach, w których pojawia się syn Éomunda, przechodzi on też niejako kolejne próby udowadniające jego heroiczny charakter: wykazuje odporność na głos Sarumana, udziela dobrych rad Théodenowi, dokonuje wielkich czynów w obu bitwach czy wreszcie umie uznać mądrość Gandalfa i Aragorna, podporządkowując się ich rozkazom. Nie boi się jednocześnie wyrażać własnego zdania, chociażby informuje ich o wielkości wsparcia, jakiego przetrzebieni bitwą Jeźdźcy realnie mogą udzielić⁷³. Niemniej jednak dalej w po-

⁷¹ *Idem* 2002b, 164 n.

⁷² Formalnie jeszcze nie królów, a pretendentów, niemniej *de facto* pełnią już obaj funkcje królewskie, Éomera nazwał tym mianem przed śmiercią Théoden i Rohirrimowie niosący Éowyn do miasta, Aragorn posługuje się królewskim sztandarem, jego rozkazy wykonują południowi wasale.

⁷³ Szczegółowe omówienie kolejnych „prób” Éomera *vide* SZELAĞ 2015, 75–80.

szukiwaniu w pełni zrealizowanego motywu młodego herosa, którego inicjacja jest ściśle związana z uratowaniem ludzi od zagrażającego im niebezpieczeństwa poprzez zabicie potwora, możemy czuć uzasadniony niedosyt.

Trudniejszym problemem do rozwiązania jest wskazanie punktu przejścia, fazy liminalnej. Jeśli uznamy za tę granicę sam udział w bitwie, wygranie jej i zdobycie w ten sposób władzy królewskiej, to poza przypadkiem Fréalafa będzie ona jednak zbyt odległa od opisanego na początku schematu. Takie założenie samo w sobie jest ryzykowne również przez wzgląd na fakt, że przejęcie władzy to raczej symbol dokonanej zmiany, potwierdzenie jej zajścia, nie ona sama w sobie. Kluczowe bowiem w postaci młodego herosa jest pokonanie potwornego przeciwnika: czy to rzeczywiście potwora, czy niepokonanego wojownika przeciwników. To jest bowiem sednem – tematem opowieści epickiej. Tego dokonuje tylko Fréaláf, który zabija uzurpatora. Tak więc, o ile można bez wątpienia mówić o wpływie postaci młodego wojownika-herosa występującego jednocześnie w roli władcy na ukształtowanie się postaci Éomera, Eorla i Fréaláfa, o tyle, z wyjątkiem tego ostatniego, nie można mówić o pełnym zrealizowaniu tego modelu z typową inicjacją heroiczną. Chociaż sama inicjacja ma miejsce. A jednak model ten, w czystej niemalże postaci, pojawia się w przedstawieniu jednego z członków rodu Eorla biorącego udział w Wojnie o Pierścień. Nie jest to jednak Éomer, a jego młodsza siostra, Éowyn.

Zanim jednak zostanie omówiona realizacja motywu na przykładzie jej postaci, warto zwrócić uwagę na to, że Éomer, mimo wszystko, jest „warunkiem” niezbędnym do zwycięstwa, co charakteryzuje postać młodego herosa, jak wyżej ukazano. To jego decyzja o udzieleniu Aragornowi i jego towarzyszom koni, podjęta wbrew rozkazom królewskim i woli podwładnych, umożliwiła im dotarcie do Edoras wraz z Gandalfem i udział w bitwie, w której odegrali, obok młodego Marszałka,

kluczową rolę (przede wszystkim skutecznym wypadem za mury). To jego rada udzielona królowi miała wpływ na to, kiedy wojska Rohanu dotarły pod Minas Tirith, a pora ich przybycia była przecież idealna — nastąpiła w momencie wdzierania się nieprzyjaciół do miasta, ale przed przybyciem sił Aragorna. Te z kolei zapewne niewiele mogłyby uczynić, gdyby armia Rohanu przed ich lądowaniem poszła w rozsypkę. Tak się nie stało dzięki Éomerowi, który przejął dowodzenie po śmierci króla i opanował powstałe w jej wyniku zamieszanie⁷⁴. Czy bez Éomera odniesiono by zwycięstwo na Polach Pelennoru? Nie, gdyż ani siły Rohanu nie dałyby rady zastępom Saurona, ani odsiecz Aragorna nie byłaby skuteczna lub nawet nie miałyby miejsca, gdyby kilkanaście dni wcześniej nie otrzymał on pomocy dzięki odważnej i trudnej decyzji młodego Marszałka. Oczywiście tę „niezbędność” syna Éomunda widać dopiero po zanalizowaniu tekstu, w pobieżnej lekturze może ona bardzo łatwo umknąć. To zrozumiałe, ponieważ ukryta jest w detalach, konsekwencjach objawiających się setki stron po podjęciu przez bohatera konkretnych działań. Co za tym idzie, można spytać, czy to nie przypadek. Zdecydowanie taką możliwość odrzucam. W dziele tworzonym przez kilkanaście lat przez absolutnego perfekcjonistę, jakim był Tolkien, nie ma miejsca na takie przypadki. Są tylko zamierzone, świadome decyzje autora.

4. Éowyn — inicjacje

W przypadku księżniczki Rohanu możemy bardzo jasno wskazać konkretny czyn stanowiący etap przejścia — jest nim oczywiście zabicie wodza Nazgûli. Jest to jednocześnie potwór⁷⁵, różniący się od człowieka, dysponujący mocą większą niż jakikolwiek śmiertelnik⁷⁶. Co więcej, nie może go pokonać żaden

⁷⁴ Szerzej omawiam to w moim poprzednim artykule o Éomerze: *ibidem*, 75–80.

⁷⁵ Poprzez hełm mogący kojarzyć się z Fafnirem. *Vide* SHIPPEY 2001, 178.

⁷⁶ Choć pierwotnie był człowiekiem, z czasem jednak, pod wpływem Saurona oraz przyznanego mu pierścienia, stał się upiorem — niewidocznym, nie

mężczyzna, co zostało przepowiedziane tysiąc lat wcześniej na polu innej bitwy przez Glorfindela. Jest to wiadome także samemu Upiorowi⁷⁷, gdyż informuje o tym księżniczkę, jeszcze nie znając jej prawdziwej płci: „głupcze nad głupcami! Nie przeszkodzi mi żaden ze śmiertelników!”⁷⁸. Éowyn zatem, pomimo że młodsza i słabsza od wielu otaczających ją bohaterów, Aragorna, jej brata czy Imrahila, jest jedyną osobą, która zdolna jest ocalić świat przed tym zagrożeniem. Kim staje się w wyniku tego wydarzenia? Odpowiedź na to nie jest oczywista, okazuje się bowiem, że postać ta przechodzi *de facto* dwie inicjacje w mniej więcej tym samym czasie. Jedną – typowo heroiczną, drugą – jako kobieta. Dlaczego heroiczną? Księżniczka dokonuje typowego czynu młodego herosa – zabija potwora, ratując tym samym zagrożoną społeczność. Ta nie zapomina o jej zasługach; Éowyn staje się w niej kimś nowym. Wcześniej oczywiście była kochana i poważana, niemniej nie w sposób i nie z przyczyn mogących ją satysfakcjonować⁷⁹. Teraz zaś jest czczona za swój czyn dokonany w roli wojownika: „w tym też dniu ogromną sławę zaskarbiła sobie Éowyn, która w przebraniu wzięła udział w bitwie, a potem znana była w Marchii jako

umierającym z przyczyn naturalnych, ale jednak ciągle fizycznym, możliwym do zranienia. Naturę Upiorów i jej znaczenie omawia przekonująco *idem* 2004, 145–153.

⁷⁷ Sama ta scena jest ciekawa właśnie z racji wiedzy Upiora o swym losie. Czy słowa Glorfindela nie były przepowiednią, a wiedzą dostępną mu z jakiegoś źródła? Jeśli tak – jakiego? Czy w ogóle jest sens szukać typowo racjonalnego wyjaśnienia tejże sytuacji? Samo to odwołanie się Upiora do faktu znanego z innej opowieści (tu – kronik władców Gondoru, opowiadających o czynach Eärnura) budzi skojarzenie z rozmowami herosów homeryckich, odwołujących się do innych pieśni. O rozmowie Achillesa i Eneasza *vide* NAGY 1999, 265–275.

⁷⁸ TOLKIEN 2002b, 154.

⁷⁹ „Czyż nie pochodzę z rodu Eorla? Czyż nie bardziej przystoi mi noszenie tarczy niż piastowanie niedołęgów? (...) Czy zawsze, kiedy Jeźdźcy wyruszają w pole po sławę bitewną, będę musiała zostawać w domu, by czekać na nich z gotową strawą i posłanymi łożami? (...) Nie zapominajcie jednak, że jestem z rodu Eorla i nie dam uczynić z siebie dziewczki służebnej. Potrafię jeździć konno, robić mieczem, nie boję się bólu ani śmierci” (*ibidem*, 71 n.).

Księżniczka Z Pękniętą Tarczą⁸⁰. Zachowane są też wszystkie fazy procesu przejścia i podróży bohaterskiej — księżniczka opuszcza swój kraj, wypełnia bohaterską misję (zabijając Na-zgùla), powraca już w nowej roli uzyskanej dzięki dokonaniu wielkiego czynu. Trzeba tu wyraźnie zaznaczyć, że jednocześnie zachowane zostają motywy typowe dla kobiet, które odbywają bohaterską podróż, jak na przykład ukrycie swojej płci poprzez męskie przebranie⁸¹. To właśnie czyni księżniczka, która rusza na wojnę jako młody chłopak — Dernhelm — i jest na tyle przekonująca w męskiej roli, że nawet towarzyszący jej Meriadoc nie odkrywa tego podstępku. Widać zatem wyraźnie, że właśnie w siostrze Éomera omawiany model został w pełni zrealizowany⁸². Niewątpliwie nieprzypadkowy jest też wyraźny związek sceny walki z Upiorem z ukochanym przez Tolkiena *Beowulfem*. Chociaż nie stanowi on bezpośredniego „przeniesienia” pełnej sceny z eposu⁸³, to jednak najważniejsze elementy schematu zostają w pełni zachowane, aczkolwiek różne postaci odgrywają obie „role” — Beowulfa i jego towarzysza.

Wróćmy zatem do zabicia smoka przez króla Geatów. Oto stary już wojownik idzie na spotkanie z zagrażającą jego poddanym bestią. Wchodzi do pieczary żmija, podczas gdy stojący na

⁸⁰ *Ibidem*, 485.

⁸¹ BOWIE 2008, 311. Badaczka ta jako najlepszy przykład podaje tutaj Joannę d'Arc.

⁸² Dostrzec u niej można niemal wyłącznie rolę wojownika, pomimo że pozostaje członkinią warstwy sprawującej władzę, to jednak, inaczej niż jej brat czy wuj, nie pełni w opowieści funkcji władcy. Oczywiście ma epizod sprawowania władzy pod nieobecność króla i jego następcy, udających się na wojnę. Buntuje się jednak przeciw tej roli, odrzuca ją i *de facto* ucieka od sprawowania jej podczas wojny. Pozbawiona wojennego doświadczenia i możliwości sprawowania się w boju sama rezygnuje z zarządzania wspólnotą (choć oczywiście nie chodzi tu o to, że zamierza czynami wojennymi „zasłużyć” na sprawowanie władzy, po prostu interesuje ją przede wszystkim rola wojowniczkki).

⁸³ Taka postawa nie była Tolkienowi obca, choćby w przypadku przedśmiertnej rozmowy Túrina z mieczem, będącej w zasadzie kopią analogicznej sceny z *Kalevali*. *Vide* STOPA-OLSZAŃSKA 2005; 63–65, SZYJEWSKI 2004, 66–67; dokładne omówienie tematyki wykorzystania historii Kullervo przez TOLKIENA *ibidem*, 55–86; o związkach tych dwóch postaci także BEDNAREK 2001, 123 n.

zewnątrz towarzysze w strachu uciekają. Zostaje tylko młody krewny króla, wspominający łączące ich pokrewieństwo i wyświadczone przez władcę łaski. Próbuje on przekonać towarzyszy, by przyszli z pomocą pogromcy Grendela. Gdy to się nie udaje, rusza sam, znacząco pomagając Beowulfowi w pokonaniu potwora. Jego cios osłabia zdolności bojowe smoka, dzięki czemu król może zadać śmiertelny cios. Wychodzą na zewnątrz, tam umierający władca przekazuje mu jako jednemu krewnemu swoją broń i oznaki władzy, nakazując dobrze ich używać. Jak wykorzystuje tę scenę Tolkien? Sędziwy władca Théoden w obliczu potwora – tu Nazgûla⁸⁴ – zostaje opuszczony przez towarzyszy i powalony na ziemię. Nie opuszcza go tylko Éowyn jako krewna kochająca władcę za to, jak ją traktował. Teraz jednak ona przejmuje rolę Beowulfa, w pomocnika zaś wciela się hobbit – Meriadoc. Nie chce on bowiem opuścić księżniczki ze względu na podziw dla jej odwagi i piękna, choć wie, że mogą oboje przy tym zginąć:

Serce jego zalało wielkie współczucie i żal okrutny, a wtedy nagle odżyła odwaga (...) w nagłym postanowieniu zacisnął pięść. Nie, Éowyn nie może umrzeć, nie może śmiercią tak rozpaczliwą ginąć ktoś tak piękny! A w każdym razie nie może umierać samotnie!⁸⁵

Zadaje on „pomocniczy” cios Nazgûlowi, dzięki czemu królowna może zadać właściwy – śmiertelny. Robi to niejako za cenę swego życia – zostaje uznana za umarłą i dopiero interwencja Aragorna ją ratuje. Po walce umiera też sędziwy król, przekazując Éomerowi królewski sztandar z racji braku syna, ale i w uznaniu zasług. Chociaż różne postaci wymiennie wchodzi w dwie role obecne w oryginale⁸⁶, to scena ta wykazuje widoczne do niego podobieństwo, którego prawdopodobieństwo zwiększa wyraźne nawiązanie Rohirrimów do tradycji staro-

⁸⁴ Mającego cechy łączące go z innym smokiem, Fafnirem (vide przyp. 75).

⁸⁵ TOLKIEN 2002b, 155.

⁸⁶ Sam motyw wiernego sługi, który jako jedyny pozostaje przy swym panu, z pewnością nie jest motywem oryginalnie Beowulfowym.

angielskiej. Łączy też ona rodzeństwo w opisywanej tutaj roli – oboje odgrywają rolę krewniaka króla towarzyszącego mu w ostatniej walce: Éowyn jako wojownik, Éomer jako następca. W tym kontekście warto też przytoczyć obserwację Toma Shippey'a, który wskazuje na wyraźną inspirację pogrzebem Beowulfa przy scenie pochówku Théodena⁸⁷.

Jak wyżej wspomniano, inicjacja heroiczna nie jest jedyną, którą przechodzi młoda księżniczka. Jednocześnie bowiem zachodzi inny proces, niejako kłócący się z powyższym. Przechodzi bowiem inicjację jako kobieta. Początkowo nie godzi się bowiem z rolą społeczną przypisaną jej płci. Pragnie czynów zarezerwowanych dla mężczyzn. Odrzuca rolę kobiety jako tej, która ma zostać w domu i tam wypełniać swoją równie ważną, ale inną posługę. Rezygnuje z tego, rezygnuje symbolicznie z roli kobiety jako takiej – przebiera się bowiem za mężczyznę⁸⁸. W wyniku jednak jej działań związanych z realizowaniem się jako herosa trafia do Domu Uzdrawień, gdzie spotyka będącego w analogicznej sytuacji (uratowanie od Nazgûla przez Aragorna, niemożność uczestniczenia w ostatniej bitwie wojny) Faramira. W wyniku tego spotkania „odmieniło się serce Éowyn⁸⁹” i godzi się ona ze swoją rolą, odrzucając wcześniejszy młodzieńczy zachwyty Aragornem i bunt przeciw swej pozycji: „Nie będę już więcej tęskniła za tarczą i mieczem, nie będę zazdrości sławy jeźdźcom, stanę się natomiast uzdrowicielką, która opiekować się będzie wszystkim, co wzrasta i wymaga troski⁹⁰”.

Czy obie te inicjacje kłócą się? Na pierwszy rzut oka wydaje się, że powinny. Jednak tak nie jest. Éowyn staje się herosem, dokonuje bohaterskiego czynu, który zapewni pamięć o niej w pieśniach. Jednocześnie w pewien sposób ginie – zostaje

⁸⁷ Pogrzyb Beowulfa jest podobny tylko do jednego znanego ze źródeł historycznych – pochówku Attyli (SHIPPEY 2001, 235).

⁸⁸ Typowe dla kobiety także w jej inicjacji heroicznej (BOWIE 2008, 311).

⁸⁹ TOLKIEN 2002b, 334.

⁹⁰ *Ibidem*, 334.

uznana za martwą w trakcie bitwy oraz w wyniku małżeństwa opuszcza swój lud — znika z ich codzienności, a staje się bohaterką czynów dokonanych daleko od nich. W ten sposób reintegruje się ze społecznością Rohanu. W drugiej inicjacji, kobiecej, reintegracja następuje w innej społeczności — ludności Gondoru, zamieszkującej nowe księstwo jej męża, Ithilien. Tam obawia się być postrzegana jako "dzika"⁹¹ wojowniczką z Północy", widać więc, że domyślnie jej status, mimo zasług, może nie być uznany za tak wyraźnie heroiczny jak wśród Eorlingów⁹². Oba te procesy przejścia zamiast wykluczać się, harmonijnie się przeplatają i uzupełniają, tworząc dzięki temu wyjątkową, wielowarstwową postać⁹³.

5. Motyw śmierci herosa, substytuty bohatera, multiplikacja scen

Wyraźnie widać, że obie postaci⁹⁴, zarówno Éomer, jak też Éowyn, realizują we *Władcy Pierścieni* model młodego herosa. Oczywiście inaczej niż zazwyczaj w przypadku bohaterów tego rodzaju bywa, nie są głównymi postaciami opowieści. Odgrywają jednak taką rolę w nieznanym nam pieśniach świata przedstawionego. Jedna z nich jest zresztą cytowana w opisie bitwy, istnienia zaś innych możemy być pewni zarówno ze wzmia-

⁹¹ Powodem odrzucenia, wyrażonym dalej wprost, mogłoby też być oczywiście owo „dzikie” pochodzenie, mimo posiadania wspólnych przodków z rodem Hadora, Rohirrimowie nie należą do Númenorejczyków, wśród których źle widziano mieszanie się z przedstawicielami „niższych” rodów ludzkich, szczególnie przez arystokrację. Efektem ślubu króla Gondoru z kobietą spoza rodu Númenorejskiego (wywodzącą się z ludu, który był przodkiem Rohirrimów) była wojna domowa w tym królestwie.

⁹² Być może Tolkien ucieka w ten sposób od wpisania związku Faramira i Éowyn w motyw małżeństwa bohatera z Amazonką, który to ma z zasady nie szczęśliwe zakończenie (czyli w tym wypadku fabularnie niepożądane).

⁹³ Ciekawe ujęcie tej postaci dotyczące inspirowanych liryką i epiką klasyczną środków jej przedstawienia: SYLWANOWICZ 2010.

⁹⁴ Podobne „rozdzielenie” motywu można odnaleźć w wypadku innej dwójki krewnych (kuzynów) tolkienowskiego legendarium — Túrina i Tuora, pomiędzy których Tolkien niejako rozdziela wątki z historii Kullervo. Vide SZYJEW-SKI 2004, 61.

nek w utworze, jak i wnioskując z charakteru świata przedstawionego. Warto zauważyć, że by w pełni zrealizować motyw młodego herosa, idealnym byłoby połączenie obu tych postaci. I właśnie to jest kolejnym przykładem na osadzenie twórczości Tolkiena w tradycji wyrosłej z epiki oralnej. Rola substytutów bohatera, multiplikacji scen i postaci jest w niej bowiem ogromna. Świetnym tego przykładem są poematy Homerowe, obecne jest to również w *Beowulfie*⁹⁵. Wyraźnie widać zastępowanie jednego bohatera przez drugiego w omówionej wyżej scenie pokonania Upiora Pierścienia, zwłaszcza w kontekście całej toczącej się dookoła bitwy. Éomer odgrywa swoją rolę – młodego wojownika prowadzącego swój lud do zwycięstwa, przejmującego z rąk umierającego ojca⁹⁶ władzę i jej symbol (w tym wypadku chorągiew), ruszającego w szale bojowym na morze wrogów. Jednak w samej walce z głównym przeciwnikiem zastępuje go siostra. Ona też wypełnia inny omówiony wyżej schemat heroiczny – śmierć. Jednak znowu nie jest to śmierć „pełna” i ostateczna, lecz symboliczna. Éowyn zostaje uznana za umarłą przez Rohirrimów i swego brata. Wraz z wujem jest niesiona na marach i opłakiwana. Zmienia to dopiero Imrahil, władca z númenorejskiego rodu, który udowadnia jej pobratymcom, że księżniczka żyje. I ta scena zostaje przez Tolkiena multiplikowana. Złożonej w Domu Uzdrowień księżniczce bowiem rzeczywiście zagraża śmierć w wyniku starcia z Upiorem. Ratuje ją jednak od tego Aragorn – znowu władca númenorejskiego pochodzenia. Jest to jednak „wyższego” rodzaju ratunek – analogicznie do różnic statusu obu wojowników. Imrahil, mąż wysokiego pochodzenia, lecz niższego niż Aragorn, dostrzega w królownie życie. Ten drugi – realnie je ratuje. Znowu zatem mamy do czynienia z substytutem. Jednak dokładnie tak jak u Homera, gdzie Patroklos

⁹⁵ LORD 2010, 406.

⁹⁶ Oczywiście nie ojca w sensie biologicznym. Niemniej poprzez publiczną adopcję młodego Marszałka (ogłoszenie go następcą i podkreślenie łączącej ich więzi jako ojcowsko-synowskiej) Théoden sam stawia się w tej roli.

i Diomedes mogą zastępować Achilleśa, a Telemach Odysa, ale nigdy nie są w pełni tym, kogo zastępują i nie mogą dokonać czynu „zarezerwowanego” dla głównego herosa, tak Imrahil nie jest w stanie w pełni wejść w rolę Aragorna. Nie uleczy Éowyn, tak jak Patroklos nie zabije Hektora. Jednak to nie spotkanie z Aragornem kończy drogę młodej królowny. Napotyka ona bowiem na swojej drodze kolejnego wielkiego męża z númenorejskiego rodu – tym razem Faramira, który to odmienia jej serce, lecz z nieszczęśliwej miłości do Aragorna i tym samym w pełni przywraca światu, pozwalając, aby dokonała się jej inicjacja jako kobiety. Każdy z trzech mężów w pewien sposób przywraca Éowyn do jakiejś grupy – Imrahil do żywych, choć symbolicznie, nie praktycznie, Aragorn do zdrowych na ciele, Faramir zaś leczyci jej duszę i pozwala powrócić do społeczności w nowej już roli. Dwukrotnie z uratowania młodej księżniczki wracamy niejako do punktu wyjścia – jej sytuacja nie jest taka, jaka być powinna i potrzebny jest Númenorejczyk, który jej pomoże. Jest to typowy dla twórczości oralnej zabieg retardacji punktu docelowego fabuły (wypełnienia się kobiecej inicjacji Éowyn) poprzez multiplikowanie wybranego schematu (tu przy pomocy ze strony Númenorejczyka)⁹⁷. Éomer, w przeciwieństwie do siostry, nie zostaje w bitwie nawet ranny. Jednak i w jego wypadku pojawia się motyw śmierci. Gdy rzuca się do szarży, już jako król krzyczy: „śmierci, śmierci, śmierci! Niech w takim razie śmierć wszystkich nas zabierze! (...) Na śmierć! Bić i niszczyć, a świat niechaj szejnie!”⁹⁸ Nawet kiedy ochłonął z szachu bitewnego i racjonalnie uznał sytuację za beznadziejną (jak się okazało błędnie, gdyż nadciągające statki okazały się sojusznice, nie zaś wrogie), pogodził się z nieuchronną, wydawałoby się, śmiercią i postanowił walczyć do samego końca. Motyw pogodzenia się bohatera z nadciągającą zgubą również

⁹⁷ ZIELIŃSKI 2014, 221: „multiplikowanie takich samych odcinków fabuły służy rozwijaniu akcji przez retardację jej punktu docelowego”.

⁹⁸ TOLKIEN 2002B, 159.

jest typowy⁹⁹. Warto też zaznaczyć, że mamy do czynienia ze śmiercią młodego następcy tronu Rohanu, kochanego przez ojca i poddanych wielkiego wojownika, który stanął do walki w obronie swego ludu — jest to syn Théodena, Théodred, którego śmierć następuje na samym początku wojny, w starciu z siłami Sarumana na Brodach na Isenie. Szerzej tę kampanię opisał potem Tolkien w *Niedokończonych Opowieściach*¹⁰⁰, gdzie Théodred wobec niedołężności i bierności ojca z własnej inicjatywy przejmuje dowództwo i broni swego kraju. Można powiedzieć, że Éomer odgrywa tak naprawdę rolę jego substytutu — większości swoich czynów może dokonać właśnie dlatego, że zastępuje poległego kuzyna¹⁰¹, którego zresztą pamięć przywołuje w trakcie rozmowy z Sarumanem. Nie może to dziwić, Tolkien wyraźnie podkreśla bliskie związki łączące ich obu i pełną lojalność syna Éomunda wobec Théodreda¹⁰².

6. Podsumowanie

Widać wyraźnie, że nie tylko schemat losów obojga bohaterów, inicjacji, które przechodzą, cech charakteru, które ich określają, motyw śmierci i ich stosunku do niej, ale też sposób opisanie ich losów — zręczne posługiwanie się substytutami bohatera i multiplikacją scen — wskazuje na głębokie osadzenie dzieła Tolkiena w tak ważnej dla niego tradycji epickiej, wywodzącej się zarówno w przypadku dzieł, jak i jego ukochanego *Beowulfa* z twórczości oralnej. W sposób niespotykany u innych pisarzy, szczególnie gatunku *fantasy*, korzysta on na wielu poziomach z tej spuścizny, umiejętnie wplatając we własne dzieła jej elementy i w niezwykle subtelny spo-

⁹⁹ Beowulf nie przejmujący się swym życiem w walce z matką Grendela, Achilles ścinający symbolicznie włosy, czym daje do zrozumienia, że nie wróci żywy spod Troi.

¹⁰⁰ TOLKIEN 2002c, 290–302.

¹⁰¹ Tak jak Neoptolemos przybywa pod Troję, ponieważ musi zastąpić jego poległego ojca, ZIELIŃSKI 2014, 85, 162.

¹⁰² Wiemy, że „darzył Théodreda miłością i szacunkiem dorównującym niemal uwagi, którą miał dla przybranego ojca” (TOLKIEN 2002c, 290).

sób wykorzystując ją do realizacji celów opowieści. Wyraźnie widać też, że poza bezpośrednimi nawiązaniem do konkretnych utworów warto szukać realizacji obecnych w nich, bardziej ogólnych motywów. W efekcie jeszcze wyraźniej dostrzec można zarówno pod względem czasu powstania, jak i poruszanej problematyki¹⁰³ więzy łączące dzieło współczesne z tradycją stworzoną w zamierzczłej, umykającej poznaniu historyka przeszłości.

BIBLIOGRAFIA

BEDNAREK 2001: B. Bednarek, *Epos europejski*, Wrocław 2001.

BOWIE 2008: F. Bowie, *Antropologia religii, wprowadzenie*, tłum. K. Pawluś, Kraków 2008.

BYNUM 1968: D.E. Bynum, *Themes of the Young Hero in Serbocroatian Oral Epic Tradition*, „PMLA” 83/5, ss. 1296–1303.

CAMPBELL 1997: J. Campbell, *Bohater o tysiącu twarzy*, tłum. A. Jankowski, Poznań 1997.

DOWDEN 2011: K. Dowden, *Initiation: The Key to Myth?* [w:] K. Dowden, N. Livingstone (eds.), *A Companion to Greek Mythology*, publikacja elektroniczna, ss. 487–506.

DUMÉZIL 2006: G. Dumézil, *Bogowie Germanów. Szkice o kształtowaniu się religii skandynawskiej*, tłum. A. Gronowska, Warszawa 2006.

GENNEP VAN 2006: A. van Gennep, *Obrzędy przejścia, systematyczne studium ceremonii*, tłum. B. Biały, Warszawa 2006.

LEŚNIAKIEWICZ-DRZYMAŁA 2009: R. Leśniakiewicz-Drzymała, *Saga o Völsungach jako źródło inspiracji J.R.R. Tolkiena* [w:] „Aiglos” 13 (2009), ss. 5–27.

¹⁰³ O wyjątkowej aktualności głównych problemów poruszanych we *Władcy Pierścieni* vide SHIPPEY 2001, 164–169 oraz *idem* 2004, 139–197.

LEŚNIEWSKI 2008: M. Leśniewski, *Tolkien i wikingowie, czyli o związkach J.R.R. Tolkiena z wiktoriańską literaturą na temat Północy* [w:] „Aiglos” 10 (2008), ss. 47–69.

LICHAŃSKI 2003: J.Z. Lichański, *Opowiadania o... krawędzi epok i czasów Johna Ronalda Reuela Tolkiena czyli metafizyka, powieść, fantazja*, Warszawa 2003.

LORD 2010: A.B. Lord, *Pieśniarz i jego opowieść*, tłum. P. Majewski, Warszawa 2010.

MIELETINSKI 2009: E. Mioletinski, *Pochodzenie eposu bohaterckiego*, tłum. P. Rojek, Kraków 2009.

NAGY 1999: G. Nagy, *The Best of the Achaeans. Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore and London 1999.

OLSZAŃSKI 2004: T.A. Olszański, *Beowulf, czyli wilk na pszczoły* [w:] „Aiglos” 1 (2004), ss. 4–11.

RAGLAN 1973: L. Raglan, *Bohater tradycyjny*, „Pamiętnik literacki” 64/1 (1973), tłum. I. Sieradzki, ss. 253–268.

SHIPPEY 2001: T.A. Shippey, *Droga do Śródziemia*, tłum. J. Kokot, Poznań 2001.

SHIPPEY 2004: *J.R.R. Tolkien. Pisarz stulecia*, tłum. J. Kokot, Poznań 2004.

STOPA-OLSZAŃSKA 2005: K. Stopa-Olszańska, *Tolkien i Kalevala, Kalevala i Tolkien* [w:] „Aiglos” 3 (2005), 47–67.

SYLWANOWICZ 2010: A. Sylwanowicz, *Éowina klasyczna* [w:] „Aiglos” 14 (2010), ss. 17–22.

SZELĄG 2015: Ł. Szelaąg, *Klasyczne źródła postaci Éomera? Syn Éomunda a postać młodego herosa w antyku* [w:] „Aiglos” 20 (2015), ss. 72–88.

SZYJEWSKI 2004: A. Szyjewski, *Od Valinoru do Mordoru: świat mitu a religia w dziele Tolkiena*, Kraków 2004.

TOLKIEN 1998 : J.R.R. Tolkien, *Unfinished Tales of Númenor and Middle-earth*, London 1998.

TOLKIEN 2000a, *„Beowulf”: potwory i krytycy* [w:] Tolkien J.R.R., *Potwory i krytycy i inne eseje*, tłum. T.A. Olszański, Poznań 2000, ss. 16–72.

TOLKIEN 2000b, *O tłumaczeniu „Beowulfa”* [w:] Tolkien J.R.R., *Potwory i krytycy i inne eseje*, tłum. T.A. Olszański, Poznań 2000, ss. 73–102.

TOLKIEN 2002a, *Władca Pierścieni – Dwie Wieże*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 2002.

TOLKIEN 2002b, *Władca Pierścieni – Powrót Króla*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 2002.

TOLKIEN 2002c, *Niedokończone opowieści*, tłum. R. Kot, Warszawa 2002.

TOLKIEN 2010, *Listy*, red. Ch. Tolkien, tłum. A. Sylwanowicz, Warszawa 2010.

TOLKIEN 2015, *Beowulf – przekład i komentarz*, red. Ch. Tolkien, tłum. K. Staniewska, A. Sylwanowicz, Warszawa 2015.

ZIELIŃSKI 2014: K. Zieliński, *Iliada i jej tradycja epicka. Studium z zakresu greckiej tradycji oralnej*, Wrocław 2014.

ÉOMER AND ÉOWYN:

THEME OF THE YOUNG HERO AND HIS INITIATION

Abstract

The Lord of the Rings: king of Rohan Éomer and his sister Éowyn. Their history is described as a realisation of the theme of the young hero and his initiation (consistent with van Gennep's scheme of 'the rites of passage'). I compare them with examples of this type of story in the oral epic tale which was most important for Tolkien - *Beowulf*, and Homer's *Iliad* and *Odyssey*, also significant for him, as he wrote in one of his letters. I regard them as a part of greater oral tradition and agree with the theory of oral epic created by M. Parry and A. Lord (Lord 2010), developed by G. Nagy (Nagy 1999) and K. Zieliński (Zieliński 2014). I also use Mielecinski's view on myth and creating the heroic epic stories (Mielecinski 2009). In the first part of the paper I describe the scheme of the young hero in mentioned epic stories, and its most significant elements:

- the hero goes on a journey to kill the monster (or another hero)
- he is the only one who can do this, although he never fulfilled an act as great as this

– he kills his enemy and achieves the status of a great hero (and, in some cases, king)

– his glory becomes eternal.

Next I show how Éomer and Éowyn realise this scheme – he becomes the king - saviour of his people (like Eorl and Fréalaf before him), she becomes a real heroine for her people. They both achieve new roles in society. Éomer completes all challenges in his way to become king and a great warrior: he makes the right decision when he meets Aragorn and his companions (he should arrest or kill them, but he helps them and gives them horses), and performs great deeds in the battles in the Helm's Deep and the Fields of Pelennor. However, he does not enact a typically heroic great deed. But Éowyn does - she kills the Nazgûl – as the only person who can do it. The theme of the young hero is divided for the two of them and is fully realised when we compare their deeds. Also, Tolkien in describing their stories (especially in the case of Éowyn) uses methods which are typical of oral epic – retardations and multiplications of scenes. This two characters show us that the roots of Tolkien's works exist in oral epic tradition.

Keywords: Tolkien, The Lord of the Rings, Éomer, Éowyn, Beowulf, initiation, young hero, Homer, Achilles, Telemachus.

Słowa kluczowe: Tolkien, Władca Pierścieni, Éomer, Éowyn, Beowulf, inicjacja, młody bohater, heros, Homer, Achilles, Telemach.